

Buchyn A., PhD in philosophical sciences, associate professor of the Department of Philosophy and Socio-economic sciences, Gogol Nizhyn State University (Nizhyn, Ukraine), E-mail: buchyn2010@yandex.ua.

Ideology and terrorism

Abstract. *Modern terrorism has become a global. The study of the essence and reasons of its origin, forms and methods, as well as a special role of the ideological terrorism is a contribution to the fight against this negative phenomenon.*

K. Marks understood ideology as illusive consciousness that arises up objectively in practice. Nation, state, property, right, family, social strat, religion, language, a moral is formed the consciousness of an individual. But people can artificially create illusions. Creation of such illusions is also a violence or ideological terrorism.

Ukraine experiences hard time of hybrid war, proxies-war (war by stranger hands). Therefore, actuality of research of the intercommunication of ideology and terrorism grew in time for Ukraine.

The term «terrorism» is a social-philosophical concept that describes objective reality. The term «terror» is a method of action. One of the tasks of terrorists is intimidation of people. The task of the ideological terrorism is to create the illusion of stability, to change a consciousness of people. The specific task of the ideological terrorism is to prepare terrorists. Terrorism as a phenomenon of public life is the variety of violence. Violence of the state is repressions, but manipulations by consciousness of citizens, their zombiing is ideological terrorism. The ideology is the powerful mean of prosecution of information war. Prohibition on distribution of communist ideology in Ukraine can assist liberalization of society as well as create additional tension

Keywords: *terrorism, reasons of terrorism, ideology, ideological terrorism, counteraction to terrorism.*

УДК 330. 123. 7(5): 330. 44: [94+1] (043)

Вощенко В. Ю.

кандидат філософських наук
доцент кафедри українознавства,
культури та документознавства,
Полтавський національний технічний
університет імені Юрія Кондратюка
(Полтава, Україна), E-mail: llvika2211@rambler.ru

Денисовець І. В.

кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри українознавства,
культури та документознавства,
Полтавський національний технічний
університет імені Юрія Кондратюка
(Полтава, Україна), E-mail: denysovets.ira@gmail.com

ЦИВІЛІЗАЦІЙНА ТА ФОРМАЦІЙНА КОНЦЕПЦІЇ ЯК АБСТРАКТНО-ЛОГІЧНІ СХЕМИ ІСТОРИЧНОЇ ПЕРІОДИЗАЦІЇ

Анотація. *Досліджується проблема пошуку найбільш точної та логічної схеми історичної періодизації. У ході аналізу цивілізаційної та формаційної теорій характеризуються варіанти їх співвідношення та взаємодоповнення. Доведено, що формаційна схема відображає прогресивні зміни в соціально-економічній та політичній сферах, а цивілізаційна пов'язана із духовно-культурними чинниками, які визначають конкретний етап суспільного розвитку.*

Ключові слова: *цивілізація, формація, історична періодизація, цивілізаційний підхід, формаційний підхід.*

Постановка проблеми. *Філософія історії спрямована на осягнення особливо-*

стей історичного процесу та обґрунтовує різні підходи до розуміння суспільного розвитку, намагаючись розкрити їх ціннісний потенціал не лише для вивчення минулого, але й для осмислення теперішнього й майбутнього. Формаційний і цивілізаційний методологічні підходи до вивчення історії як умовно-абстрактні схематичні конструкції характеризують суспільний розвиток із різних позицій, що обумовлює їх переваги й недоліки. Формаційний підхід ґрунтується на моністичному, універсалістському розумінні історії. Він трактує всесвітню історію як єдиний лінійно-поступальний природно-історичний процес послідовної зміни суспільно-економічних формацій. Недоліки даної концепції пов'язані передусім із її метафізичним трактуванням; надаючи першорядне значення економічному чиннику, формаційна схема вбачає суспільний розвиток у діалектиці продуктивних сил і виробничих відносин, базису і надбудови. Крім того, вона визначає історію як єдиний закономірний об'єктивний процес, ігноруючи той факт, що не всі суспільства проходять п'ять конкретних етапів – від первіснообщинного до комуністичного, – більшість із них оминає окремі формації.

Досліджувана проблема привертала увагу багатьох науковців. Формаційна теорія періодизації була предметом вивчення для таких радянських учених, як Є. Варга, Ю. Качановський, В. Нікіфоров, Р. Нуреев, Ю. Семенов. Вони тлумачили історичний розвиток як послідовний процес зміни суспільно-економічних формацій, що логічно простежувався на прикладі європейських країн. Цивілізаційна проблематика представлена у працях сучасних українських філософів, а саме: І. Бойченка, І. Бредуна, Г. Виноградова, Г. Волинка, В. Головка, В. Гончаревського, І. Гончаренка, В. Загороднюка, Б. Канівця, В. Космини, П. Кравченка, Б. Кучменка, Д. Музи, І. Немчинова, Ю. Павленка, Ю. Пахомова, Т. Розової, В. Скоблика, І. Ткаченка, В. Шейка. Серед російських учених необхідно відзначити О. Воробйову, Л. Карпову, Т. Махаматову, О. Полякова, Є. Рашковського, В. Уханова, А. Фоміна, Є. Чепікова, Я. Шемякіна. Серед зарубіжних дослідників теорію суспільно-економічних формацій вивчали Е. Вельскопф, К. Вітфогель, М. Годельє, Ж. Сюре-Каналь, Ж. Шено. Полеміка з приводу філософського розуміння цивілізаційної концепції представлена у працях П. Гейла, Р. Коллінґвуда, У. Макнейлі, Г. Мейсона, М. Перрі.

Необхідно зауважити, що цивілізаційна теорія (представники А. Тойнбі, О. Шпенглер, П. Сорокін, М. Данилевський) має переваги перед формаційною, оскільки вбачає прогрес у забезпеченні історичної спадкоємності. У розвитку цивілізації фіксуються певні духовні еталони, які стають основою суспільного буття. Тому, з позицій сучасного трактування цивілізаційного підходу, як і з позицій його традиційного варіанту, історичний процес постає насамперед не монолінійною послідовністю, а поліцентричним процесом розвитку й зміни таких культурно-історичних форм, як цивілізації. Але саме й тільки у рамках сучасної версії цивілізаційного підходу кожна з цивілізацій розглядається як нелінійне утворення монадного характеру.

Як бачимо, ані формаційна, ані цивілізаційна концепції не можуть претендувати на роль універсального методологічного інструментарію дослідження історії. Проте на сьогодні існує перспектива їх синтезу на основі спільних рис, про що, зокрема, зазначав дослідник А. Мигولاتев: «Формаційна й цивілізаційна ознаки світового розвитку мають багато спільного і тому, що вони фіксують не лише статичну й динаміку окремих народів, націй-держав та їх споріднених утворень, але й взаємозв'язки центрів та периферії. Історія Західної Європи, наприклад, не може бути всебічно розкрита і з неї не можна зробити потрібні висновки й уроки без аналізу проблем країн Старого Світу у їх взаємозв'язку із створеними ними величезними колоніальними імперіями в Азії, Африці, Океанії» [5, с. 114].

Ми погоджуємося, що новий методологічний інструментарій має ґрунтуватися на засадах, котрі властиві формаційному й цивілізаційному підходам, тому що при дослідженні закономірностей історичного поступу суспільства необхідно враховувати не лише економічний і соціально-політичний аспекти, а брати до уваги й

духовно-культурні чинники.

Мета роботи – розглянути цивілізаційну й формаційну концепції як абстрактно-логічні конструкції та проаналізувати варіанти їх співвідношення.

Виклад основного матеріалу. Насамперед зазначимо, що для реалізації поставлених завдань не варто вдаватися до простого «поєднання» та «узгодження» цих підходів, потрібно зробити спробу довести, що поняття «цивілізація» та «формація» змістовно уточнюють і розширюють одне одного. Крім того, протиставлення цих моделей суспільного розвитку є штучним і зумовлене низкою причин. Першорядне значення відіграють ідеологічні чинники: ще чверть століття тому вітчизняна історіографія спиралася на ідеї марксизму, а погляди західноєвропейських філософів сприймалися як «прозахідне буржуазне вчення». Другою причиною, яка розводить формаційну та цивілізаційну концепції на різні ідейні полюси, є відмінність у підходах до розуміння сутності історії – для К. Маркса найважливішу роль відігравав економічний фактор, для фундаторів теорії цивілізацій – духовно-культурний. Внаслідок цього виникає необхідність філософського переосмислення контекстуального змісту даних схематичних конструктів, які, як ми вважаємо, не суперечать один одному, а навпаки, є зразком вдалого змістовного взаємодоповнення.

Спектр тлумачень співвідношення формаційної та цивілізаційної теорій настільки обширний, що тяжіє до нескінченності. Ми спробуємо структурувати основні позиції в інтерпретації цієї проблеми.

Перша позиція – конфронтаційна – наголошує на принциповій іншості формаційної та цивілізаційної теорій. Так, зокрема, дослідник В. Корякін в одній із своїх робіт розглядав еволюцію двох схематичних конструкцій суспільно-історичного розвитку та їх поступовий відхід від базових теоретичних принципів [3]. У ході аналізу проблеми синтетичного поєднання формаційного й цивілізаційного підходів до розуміння історії науковець прийшов до висновків про їх внутрішню концептуальну несумісність. Як вихід із даної критичної ситуації, він запропонував шляхи поглиблення теорії формацій і переробки на її основі досягнень цивілізаційної концепції.

Український економіст Я. Кульчицький вважав, що на сьогодні цивілізаційний підхід цілком витіснив формаційний. На його думку, основною вадою теорії формацій є те, що теоретичний аналіз на базі суспільно-економічної формації та її визначальної складової – способу виробництва – не дає змоги пояснити розмаїття реальних економічних процесів та змін, які відбуваються за сучасних умов. Істотними недоліками даного підходу є ігнорування суб'єктивного чинника економічної еволюції, залишення поза увагою аналізу людського фактору, відсутність можливості розгляду варіативності розвитку цілей та мотивів діяльності людей як рушійних сил виробництва, надмірна абстрактність економічних досліджень, їх односторонність та відірваність від реальної практики, що призводить до випадання з поля зору цілої низки вкрай важливих проблем життя суспільства.

Я. Кульчицький наголошував на тому, що з позицій цивілізаційного підходу людина розглядається не тільки як головний суб'єкт виробництва, а й як його безпосередня самоціль. Саме завдяки цьому дана концепція відображає людиноутверджуючу лінію історичного процесу. Основним критерієм розвитку цивілізації є свобода, яку суспільство здатне забезпечити особі у ході її саморозвитку [4, с. 176].

Позитивні риси цивілізаційного підходу відзначив російський дослідник І. Пристанський. Він наголошував на тому, що принципи теорії цивілізацій підходять для будь-якої країни чи групи країн із складним суспільним ладом, котрий неможливо пояснити за допомогою формаційного підходу, який не враховував специфіки східних країн, формування їх державності й правових систем. Дана концепція дає уявлення про історію як про полілінійний, поліваріантний процес, що дуже важливо для глибинного діалектичного розуміння таких складних явищ, як держава і право. Цивілізаційний підхід надає пріоритетного значення в історичному розвитку людським факторам – духовно-моральному та інтелектуальному [7, с. 45].

Прибічники другого напрямку (С. Білан, В. Келле, А. Миголатєв, А. Селезньов, Ю. Синенко, Г. Пилипенко, А. Чухно) обґрунтовують доцільність об'єднання двох структурно-схематичних моделей суспільного розвитку, котрі, на думку науковців, змістовно доповнюють одна одну. Досліджуючи закономірності всесвітньо-історичних процесів, російський вчений А. Селезньов робив акцент на співвідношенні між суспільно-економічними формаціями, цивілізаціями й міжформаційними революціями. Науковець зазначав, що людське суспільство, представлене множинністю різноманітних соціальних організмів, у своєму розвитку зазнає як еволюційних, так і революційних змін. Ці обидва аспекти всесвітньо-історичного процесу можуть бути об'єктивно висвітлені, якщо брати до уваги три його рівні. Перший – найбільш глибокий і загальний – проявляється у зміні суспільно-економічних формацій; другий – особливий – пов'язаний з виникненням, співіснуванням й радикальною трансформацією локальних цивілізацій; третій – одиничний – визначає становлення, існування, зникнення або перетворення неповторних за своєю специфікою окремих соціально-політичних та етнокультурних організмів певної формаційної та цивілізаційної приналежності [8, с. 24–25]. Таким чином науковець наголошує на необхідності розробки комплексного багаторівневого методологічного інструментарію дослідження історії.

Можливість співвідношення формаційного й цивілізаційного підходів у контексті проблематики типології держав досліджував Ю. Синенко. Він звернув увагу на специфіку країн Сходу, які прибічники формаційної теорії відносять до азійського способу виробництва. Науковець у ході дослідження прийшов до наступних висновків: «Цивілізаційний аналіз допомагає краще зрозуміти дійсність, оскільки фіксує особливості, що відбуваються всередині конкретної формації й на рівні конкретної держави. Формаційний же підхід розкриває особливості процесу соціальної мінливості у масштабах всесвітньо-історичного розвитку, розробляючи загальні схеми, часом далекі від реальності» [9, с. 98]. Ю. Синенко наголошував на необхідності формування інтегративної схеми історичної періодизації, у якій позитивні риси цивілізаційної концепції усунуть недоліки й змістовно доповнять формаційну теорію.

Цієї ж точки зору дотримується А. Миголатєв. Він наголошував на тому, що К. Маркс і Ф. Енгельс обґрунтовували формаційне вчення на історичному досвіді країн Західної півкулі; азійський спосіб виробництва й східні регіони досліджувалися у меншій мірі. «Цивілізаційне вчення, – зазначав А. Миголатєв, – оперує світовим досвідом, де Західна Європа й Північна Америка посідають важливе місце. У цьому плані цивілізаційний підхід спирається на формаційний й одночасно корегує його» [5, с. 113].

Про необхідність діалектичного поєднання формаційної й цивілізаційної концепцій, котре повинно бути реалізованим у зміні поглядів на роль й значення економічних факторів у процесі історичного розвитку, зазначав український дослідник Г. Пилипенко. Це, на його думку, передбачає відмову від технологічного детермінізму при встановленні причинно-наслідкових зв'язків у функціонуванні суспільства. Проте варто визнати той факт, що всі без винятку форми життєдіяльності соціуму (матеріальне виробництво й весь комплекс економічних, політичних, правових, культурних, релігійних форм людського спілкування) можуть розглядатися як визначальні чинники суспільного розвитку [6, с. 9].

Український філософ І. Бойченко писав про те, що з позицій сучасного тлумачення цивілізаційного підходу, як і з позицій його традиційного варіанту, історичний процес постає насамперед не монолітною послідовністю, а поліцентричним процесом розвитку й зміни таких культурно-історичних форм, як цивілізація. Але саме і лише в рамках сучасної версії цивілізаційного підходу кожна з цивілізацій розглядається як нелінійне утворення монадного характеру, яке порівнюється із живим організмом.

Саме нерозуміння цієї імпліцитної, проте щонайістотнішої атрибутивної «гомеомеричності» цивілізацій як живих індивідів історичного процесу не дало змоги трьом фундаторам цивілізаційного підходу – М. Данилевському, О. Шпенглеру, А. Тойнбі – зрозуміти і, тим більше, послідовно впровадити цю концепцію як принципово нелінійну, а самі цивілізації розглядати як монади історії.

Далі І. Бойченко зазначав, що з позицій цивілізаційного підходу, послідовно нелінійного, історичний прогрес полягає не в неухильному русі, поступальний характер якого визначається через опозиції «нижче – вище», «гірше – краще», а в тому, щоб кожна цивілізація у процесі самовизначення й самоствердження відтворила, відкрила для себе заново й збагатила своїм, тільки їй притаманним екзистенціальним досвідом неминущі інваріантні структури й цінності загальнолюдського характеру [11, с. 46].

В. Келле вважав, що застосування для сучасності методологічних принципів формаційного й цивілізаційного підходів у їх взаємозв'язку допоможе теоретично більш змістовно осмислити процеси, які відбуваються у сучасному світі, а також розв'язати проблеми, котрі постають у суспільстві [1, с. 33]. В умовах сучасних глобалізаційних зрушень цивілізація досягла у своєму розвитку критичної межі, подолання якої відкриє перед людством перспективи подальшого прогресу, оскільки світ володіє соціально-економічними, політичними й культурними засобами й механізмами, здатними забезпечувати збільшення ступеню свободи людей і створити умови для їх розвитку. Нинішня епоха віддає пріоритет загальнолюдським цінностям, які стануть підґрунтям для встановлення згоди й усунення загрози ядерного знищення. Людство повинно розв'язувати нагальні проблеми спільними діями, котрим не будуть перешкоджати формаційні відмінності, оскільки визнається право кожного народу на визначення своєї долі. Із співвідношення цивілізаційного й формаційного підходів витікає наступне: можливими є процеси зближення формаційних структур на основі спільних тенденцій розвитку сучасної цивілізації. Проте це не повинно створювати підстави для їх конфронтації.

Проблема удосконалення й концептуального доповнення формаційної й цивілізаційної концепцій періодизації світової історії на сьогодні залишається відкритою. Зазвичай сучасні дослідники або ж роблять спробу уточнити та розширити теорію цивілізацій, пояснити за її допомогою еволюцію людства, культури, сутність глобальних перетворень (Я. Кульчицький, Ю. Павленко, Ю. Пахомов, О. Поляков, Є. Рашковський, В. Стьопін, Я. Шемякін), або ж намагаються провести паралелі між реаліями сьогодення й філософськими, соціологічними, футурологічними, політичними та економічними ідеями К. Маркса (О. Афанасьєв, В. Іноземцев, П. Кондрашов, В. Корецький, В. Корякін, К. Любутін, Т. Метельова, О. Самарська, Ю. Старкін). Таке «зависання» між двома концепціями абсолютно зрозуміле: якби хоч одна із теорій не мала конструктивних моментів, вона б зникла, і навпаки, якби хоч одна не містила недоліків, вона б повністю витіснила іншу. У зв'язку з цим ми спробуємо чітко артикулювати недоліки й позитивні риси кожної із точок зору.

Потрібно зауважити, що формаційна концепція К. Маркса містить низку суперечливих положень. По-перше, вона ідеально спрацьовує лише для деяких європейських країн (Середземноморський регіон), а загальний всесвітньо-історичний контекст висвітлюється умовно й абстрактно. По-друге, схематична конструкція історії німецького філософа не враховує самотність і культурні особливості народів світу, а також залишає поза увагою нерівномірність соціально-економічного й політичного розвитку різних регіонів. На сьогодні у світі паралельно з постіндустріальною цивілізацією існують синполітейні суспільства Африки, Австралії, Америки (первісні суспільства, котрі «застигли» у своєму розвитку, проте функціонують синхронно із цивілізованими, наприклад племена аборигенів Центральної Африки та Австралії.). Позитивним моментом було за-

провадження концепту «азійського способу виробництва», проте йому не було приділено належної уваги. Ми вважаємо, що використання даного концепту при аналізі історії у контексті формаційної теорії сприятиме удосконаленню і розширенню п'ятичленної схеми періодизації суспільного розвитку. По-третє, перехід до «постекономічної» (комуністичної) формації К. Маркса дещо подібної за змістом і цінностями до сучасної постіндустріальної інформаційної епохи відбувся поступовим еволюційним шляхом, а не у результаті всесвітньої революції.

Проте Марксів концепція періодизації всесвітньо-історичного процесу має й певні переваги, оскільки інтерпретує соціально-історичний процес як поступову зміну форм власності та способів виробництва і за змістом близька до теорії прибічників постіндустріалізму. Вона дозволяє розкрити внутрішню єдність суспільного розвитку, виявляє його основні закономірності. В. Корецький, розмірковуючи над проблемою методологічного значення теорії суспільно-економічних формацій, зазначав: «Теорія формацій розкриває якісно відмінні історичні шаблони розвитку суспільства і слугує підґрунтям для виявлення і аналізу просторового розмаїття суспільств, котрі співіснують у часі. Замислюючись над цим розмаїттям, ми стикаємося із необхідністю вивчення взаємодії і боротьби суспільств, котрі мають різну формаційну приналежність. Ця проблема стає проблемою практичною одночасно із зародженням цивілізації, а її причина – нерівномірність розвитку» [2, с. 24]. Дослідник намагався також розв'язати питання внутрішньоформаційної типології, яка враховує не лише економічні, але і соціально-культурні особливості різних територій. У межах суспільно-економічної формації утворюються різновиди суспільств, пов'язані з різноманітними умовами географічного та історичного середовища, особливостями соціокультурного розвитку даної людської спільноти. Тому на одному економічному базисі можуть існувати різні види соціальних утворень, проте для їх аналізу необхідні більш конкретні категорії, що характеризують внутрішньоформаційний поділ соціуму. Ми вважаємо, що у даному випадку актуальним є застосування концепту «цивілізація».

Цивілізаційний підхід до періодизації суспільного розвитку розглядає історію як процес генезису, зростання, надлому і занепаду цивілізаційних утворень, а також контактів між ними у просторі і часі. Цивілізації характеризують особливий тип суспільств, що виникають на певній стадії суспільного розвитку, коли відбувається перехід від примітивного стану до перших соціумів; вони охоплюють значні території, об'єднують велику кількість людей і здатні підкоряти та асимілювати інші соціальні організми. В основі цього розуміння – цілісне системне бачення людської спільноти з особливостями її культури, базисних цінностей, соціальних відносин, засобів взаємодії з природою, які відтворюються у процесі існування цивілізації [10, с. 80].

Отже, проблема удосконалення, доповнення й синтезування даних концептів з метою сучасної інтерпретації за їх допомогою новітніх явищ в історичній науці має свої особливості. Переважна більшість вітчизняних філософів схиляється до необхідності оновлення теорії цивілізацій і доповнення останньої цінними аспектами формаційної, оскільки цивілізаційна схема періодизації обґрунтовує приналежність нашої країни до європейської соціокультурної спільноти і актуалізує необхідність і важливість західноєвропейського вектору зовнішньої політики та відкриває шлях до євроінтеграції.

На нашу думку, формаційна концепція – це окремий випадок цивілізаційної теорії. Наприклад, характеристика усіх способів виробництва (античного, феодального, буржуазного), крім азійського, – це опис західноєвропейської цивілізації. У свою чергу, азійський спосіб виробництва – це характеристика східної цивілізації.

У сучасному контексті обидві теорії можна вважати рекурсивними системами, кожна з яких включається як елемент в іншу, змінюючи її, й тим самим здійснює вплив і на саму себе.

Досліджувані моделі періодизації суспільного розвитку на сьогодні мають свою евристичну цінність, оскільки містять і певний прогностичний потенціал: сформульовані у свій час, дані схематичні конструкції певною мірою передбачили перехід до постіндустріалізму, що свідчить про їх футурологічну функцію. Предметом подальших наукових пошуків у даному контексті постане історичний розвиток постіндустріальної цивілізації та його тлумачення за допомогою нового (цивілізаційно-формаційного) інструментарію дослідження суспільного поступу.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Келле В. Соотношение формационного и цивилизационного подходов к анализу исторического процесса / В. Келле // *Цивилизация*. – 1993. – Вып.2. – С. 26–34.
2. Корецкий В. Глобализация и марксистский взгляд на всемирно-исторический процесс / В. Корецкий // *Вестник Московского университета. Серия 18. Социология и политология*. – 2007. – № 2. – С.18–26.
3. Корякин В. Цивилизационный и формационный подход к истории: возможен ли синтез? / В. Корякин // *Личность, культура, общество*. – 2009. – Том XI. Вып.3 (№50). – С. 341–348.
4. Кульчицкий Я. Цивілізаційний підхід до порівняння сучасних еколого-економічних систем / Я. Кульчицкий // *Науковий вісник*. – 2005. – Вып. 15.3. – С. 175–179.
5. Мигولاتьев А. Философия цивилизации / А. Мигولاتьев // *Социально-философские знания*. – 2004. – №1. – С. 108–126.
6. Пилипенко Г. Формаційний і цивілізаційний підходи: методологічні проблеми застосування / Г. Пилипенко // *Академічний огляд* – 2007. – № 1. – С.5–9.
7. Пристанский И. Цивилизационный и формационный подходы в науке истории государства и права: достоинства и недостатки / И. Пристанский // *Вестник Московского университета. Серия 11. Право*. – 2007. – № 6. – С. 44–46.
8. Селезнёв А. Всемирно-исторический процесс: общественно-экономические формации, цивилизации и межформационные революции / А. Селезнёв // *Философия и общество*. – 2005. – № 2. – С. 18–38.
9. Синенко Ю. О соотношении формационного и цивилизационного подходов к типологии государства / Ю. Синенко // *Закон и право*. – 2007. – № 4. – С. 97–98.
10. Тойнби А. Постигжение истории / А. Тойнби; Пер. с англ. / Сост. Огурцов А. П.; Вступ. ст. Уколовой В. И.; Закл. ст. Рашковского Е. Б. – М.: Прогресс, 1996. – 608 с.
11. Цивілізація: структура і динаміка. Монографія за загальною редакцією І. Бойченка. – К. : Купріянова, 2003. – 445 с.

REFERENCES:

1. Kelle V. Sootnoshenie formatsionnogo i tsivilizatsionnogo podkhodov k analizu istoricheskogo protsessa [Value formational and civilizational approaches to the analysis of the historical process] // *Tsivilizatsiya*. – 1993. – Vyp.2. – S. 26–34.
2. Koretskiy V. Globalizatsiya i marksistskiy vzglyad na vsemirno-istoricheskiy protsess [Globalization and the Marxist view of the world-historical process] // *Vestnik Moskovskogo universiteta. Seriya 18. Sotsiologiya i politologiya*. – 2007. – № 2. – S.18–26.
3. Koryakin V. Tsivilizatsionnyy i formatsionnyy podkhod k istorii: vozmozhen li sintez? [Civilizational and formational approach to history: The synthesis is possible?] // *Lichnost', kul'tura, obshchestvo*. – 2009. – Tom KhI. Vyp.3 (№50). – S. 341–348
4. Kulchytskyi Ya. Tsyvilizatsiynyi pidkhdid do porivniannia suchasnykh ekoloho-ekonomichnykh system [Civilization approach to compare modern ecological and economic systems] // *Naukovyi visnyk*. – 2005. – Vyp. 15.3. – S. 175–179.
5. Migolat'ev A. Filosofiya tsivilizatsii [Philosophy of civilization] // *Sotsial'no-filosofskie znaniya*. – 2004. – №1. – S. 108–126.
6. Pylypenko H. Formatsiynyi i tsyvilizatsiynyi pidkhody: metodolohichni problemy zastosuvannya [Formational and civilizational approaches, methodological problems of application] // *Akademichniy ohliad* – 2007. – # 1. – S.5–9.
7. Pristanskiy I. Tsivilizatsionnyy i formatsionnyy podkhody v nauke istorii gosudarstva i prava: dostoinstva i nedostatki [Civilizational and formational approaches in the science of history of State and Law: Advantages and disadvantages] // *Vestnik Moskovskogo universiteta. Seriya 11. Pravo*. – 2007. – № 6. – S. 44–46.
8. Seleznev A. Vseмирно-istoricheskiy protsess: obshchestvenno-ekonomicheskie formatsii, tsivilizatsii i mezhformatsionnye revolyutsii [The world-historical process: the socio-economic

formations, civilization and revolution interformation] // *Filosofiya i obshchestvo*. – 2005. – № 2. – S. 18–38.

9. Sinenko Yu. O sootnoshenii formatsionnogo i tsivilizatsionnogo podkhodov k tipologii gosudarstva [On the relation between the formation and civilization approaches to state typology] // *Zakon i pravo*. – 2007. – № 4. – S. 97–98.

10. Toynbi A. Postizhenie istorii [A Study of History] Per. s angl. / Sost. Ogurtsov A. P.; Vstup. st. Ukolovoy V. I.; Zakl. st. Rashkovskogo E. B. – M.: Progress, 1996. – 608 s.

11. Tsyvilizatsiia: struktura i dinamika. [Civilization: the structure and dynamics] Monohrafiia za zahalnoi redaktsiieiu I. Boichenka. – K.: Kupriianova, 2003. – 445 s.

Вощенко В. Ю., кандидат философских наук доцент кафедры украиноведения, культуры и документоведения, Полтавский национальный технический университет имени Юрия Кондратюка (Полтава, Украина), E-mail: llvika22ll@rambler.ru

Денисовец И. В., кандидат филологических наук, старший преподаватель кафедры украиноведения, культуры и документоведения, Полтавский национальный технический университет имени Юрия Кондратюка (Полтава, Украина), E-mail: denysovets.ira@gmail.com

Цивилизационная и формационная концепции как абстрактно-логические схемы исторической периодизации.

Аннотация. Исследуется проблема поиска наиболее точной и логической схемы исторической периодизации. В ходе анализа цивилизационной и формационной теорий характеризуются варианты их соотношения и взаимодополнения. Доказано, что формационная схема отражает прогрессивные изменения в социально-экономической и политической сферах, а цивилизационная связана с духовно-культурными факторами, которые определяют конкретный этап общественного развития.

Ключевые слова: цивилизация, формация, историческая периодизация, цивилизационный подход, формационный подход.

Voschenko V., PhD in philosophical sciences, associate professor of the department of Ukrainian Studies, Culture and Documentation Science, Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University (Poltava, Ukraine), E-mail: llvika22ll@rambler.ru

Denysovets I., Ph.D. in Philological Sciences, Senior Lecturer of the department of Ukrainian Studies, Culture and Documentation Science, Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University (Poltava, Ukraine), E-mail: denysovets.ira@gmail.com

Formation and civilization concept as abstract logic scheme of historical periodization.

Abstract. The problem of finding the most accurate and logical scheme of historical periodization. The author emphasizes that the formational and civilizational methodological approaches to the study of history as conventionally abstract schematic design, characterizes the social development of different positions, which makes them incomplete and conditional.

Detailed analysis of the advantages and disadvantages of civilization and formational approaches to historical development understanding. It is noted that the problem of improvement, addition and synthesizing data concepts for the purpose of their modern interpretation with the latest events in history is different. It is noted that neither formational nor civilizational concept can claim to be universal methodological tools of history research.

The analysis of civilizational and formational theories characterizes their relationship and complementarity. It is noted that the formational scheme reflects progressive changes in the socio-economic and political spheres, and civilization is associated with spiritual and cultural factors that determine specific stage of social development.

It is proved by the fact that the vast majority of domestic philosophers incline to the need to update and complement the theory of civilizations last valuable formational aspects as civilizational periodization scheme proves our country's membership to the European socio-cultural community and updates the necessity and importance of Western European vector of foreign policy and opens the way to European integration.

The main result of the study contained in the statement that the concept of formation – is special case of civilization theory. For example, description of all means of production (ancient, feudal and bourgeois), except Asia – description of Western civilization. In turn, Asian mode of production is characteristic of oriental civilization.

As a result the author admits that in the current context, both theories can be considered as recursive systems, each of them is included as an item to another; changing it, and thus has

impact on itself. Investigated periodization model of social development today has heuristic value as prognostic and contain potential: stated at the time, these schematic designs anticipated the transition to post-industrialism, indicating their futures function.

Keywords: *civilization, formation, historical periods, civilization approach, formational approach.*

УДК 323.1(478.9)

Добровольська А. Б.,

кандидат економічних наук,

старший науковий співробітник

відділу історії нових незалежних держав,

Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України»

(Київ, Україна), E-mail: lindob@ukr.net

ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИЧНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ НАЦІЇ В УМОВАХ ЕТНІЧНОЇ НЕОДНОРІДНОСТІ: ДОСВІД МОЛДОВИ

Анотація. *Розглянуто передумови та чинники формування етнічної неоднорідності в Молдові. Досліджено вплив неоднорідності на процеси політичної консолідації нації в умовах демократичного транзиту. Проаналізовано вплив міжнародних чинників і змін у внутрішньому стані суспільства на інтеграційні пріоритети.*

Ключові слова: *пострадянський простір, Молдова, посткомуністична трансформація, етнічна неоднорідність, нацменшини, мовне питання, інтеграційні пріоритети.*

Більшість сучасних держав і суспільств, прямо або опосередковано, визнають свою неоднорідність в етнічному, мовному, культурному та інших відносинах. Різноманіття оцінюється як норма і підтримується як частина організованого суспільного життя. Визнання різноманіття як загальнозначущої цінності знаходить свій прояв у виробленні і застосуванні відповідних правил і принципів. Практично усі країни Європи і Північної Америки у тих чи інших формах – у законодавстві, офіційних заявах і практичних рішеннях – визнають важливість політики різноманітності. Основні прийнятні і бажані підходи до управління різноманітністю закріплені у міжнародному праві - універсальних і регіональних договорах, деклараціях і рекомендаціях. Найменування, межі, цілі, завдання, зміст і характер цієї політики визначаються у різних випадках по-різному в залежності від демографічної ситуації, стану суспільних інститутів, політичного режиму, інтелектуальних традицій і багатьох інших обставин.

Підходи до оцінки проблем етнічного різноманіття, а отже і управління цією сферою суспільного життя, на пострадянському просторі мають свою специфіку, обумовлену як ідеологічним спадком соціалістичного минулого, так і орієнтацією на демократичні цінності консолідованої Європи. Після розпаду СРСР самоорганізація внутрішніх територій і спільнот колишніх радянських республік включала формування нових моделей державного устрою, інституалізацію й модифікацію демократичних процедур і принципів функціонування держави. В основі більшості реформ, які проводились державами пострадянського простору лежала ідея трансплантації (запозичення) інститутів з більш передового інституційного середовища. Однак інститути, що виникли в іншому суспільному просторі, у національних умовах нових незалежних держав не завжди виявлялися життєздатними. Напрацьовані у попередній період правила функціонування соціальних інститутів успішно чинили опір ідеологічним змінам і демонстрували значну стійкість у більшості колишніх союзних республік. Навіть після більш ніж 20 років незалежності ідеї та інститути, що сформувалися в радянський період, у тій чи іншій формі продовжують існувати і тим самим впливають на сучасний стан справ у більшості нових незалежних держав.

У період національного відродження держави пострадянського простору по-